

A TISZAKÁLMÁNFALVI PLÉBÁNIA TÖRTÉNETE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ KEZDETÉIG

A RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM ÉPÍTÉSÉNEK KEZDEMÉNYEZÉSE

Azt már tudjuk, hogy a magyar katolikus telepések lelki gondozását, vallási életét Garay Károly josephdorfi (zsablyai) római katolikus plébánoshelyettes szervezte meg, akit Eigl József kerületi esperes bízott meg ezzel a nem könnyű feladattal. Haynald Lajos kalocsai érsek 1889 márciusában új, önálló lelkészi állomás létrehozásáról döntött, és Nespolyi Jánost nevezte ki első tiszakálmánfalvi állandó lelkésznek, aki 1889. április 1-jén szolgálatba lépett. Nevéhez fűződik a paplak és a második iskolai tanterem és a két tanítólakás felépítése.

Nespolyi János tevékenysége nem korlátozódott a vallásfelekezeti feladatok teljesítésére. Jelen volt a falu életében, hozzájárult a magyar közösségi érzés és felelősség kialakításához, az új település arculatának és fejlődési irányvonalának megteremtéséhez. Jelentős szerepe volt a magyar katolikus iskolai oktatás magasabb szintű megszervezésében. Hívei körében nem élvezett különösebb népszerűséget. Makacs, önfejű ember hírében állt. Mivel hívei jó része hasonló természetű ember volt, és ha hozzátesszük azok alacsony műveltségi szintjét, talán a nehéz, állandó anyagi gondok hatása alatt kialakult durva viselkedést, érthető az időnkénti összetűzés és nézeteltérés a lelkész és hívei között. Ezért történt meg, hogy 1893-ban a 80 helybeli által aláírt panasz nyomán a kalocsai érsek Eigl József futaki-újvidéki esperest felkérte, hogy tegyen igazságot Nespolyi tisztelendő és hívei között. E nézeteltérés elsimítása után többé nem volt panasz Nespolyi viselkedésére a hívek részéről.

Nespolyi nevéhez fűződik az Újvidék felőli (a falu bejáratánál levő) lelkészi földön található fakereszt felállítása. Az érseki engedély megadása után a tisztelendő atya 1893. április 24-én megáldotta és fölszentelte. A fakeresztnél – amelyet később betonból készült változattal helyettesítettek – egészen az 1960-as évekig nyilvános miséket és könyörgéseket tartottak a lelkészek Gulyás Károly plébánossal bezárólag.

Miután felépült a plébánialak, az iskola második tanterme és vele együtt a két tanítólakás, a hitközség, a községi vezetőség, Nespolyi János plébános, Wenninger Mihály községi jegyző, az iskolaszék tagjai és a hívek nagy számának figyelve a templomépítés lehetőségei felé irányult. 1899-ben a római katolikus magyar nemzetiségű hívek lélekszáma meghaladta az 1300-at. Az imaházként használt két is-

kolai tanterem – különösen vasárnaponként és ünnepnaponként – túl szűkösnek bizonyult. Ezért a római katolikus hitközség képviselői nevében Wenninger Mihály közjegyző 1899. április 27-én – többek között – ezt írta Császka György kalocsai érseknek:

„Nagyméltóságú és Főtisztelendő Érsek Úr
Kegyes főpásztorunk

Ezen községet 1884. évben szállották meg túlnyomórésztben a Római Katolikus hitvallást követő, nagyobbára szegény sorsban levő telepések, akiknek az építkezés nehézségeivel kellett elsősorban is megküzdeniük, hogy itt családi tűzhelyet alapíthassanak maguknak. Másodsorban küzdeniök kellett nekik a magas kincstártól részbeni fizetésre megvásárolt települési hely és a mindennapi kenyér megteremtéséhez feltétlenül szükséges édes magyar föld váltáságárának fizetési nehézségeivel, harmadsorban pedig küzdenünk kellett a válságos gazdasági helyzettel, mely egyrészt abban nyilvánult meg, hogy ezen község gyarló lakosságát két inséges esztendővel és egy nagy jégveréssel sújtotta a mindenható gondviselés kifürkészhetetlen Szent akarata. Másrészt a lakosságot szegényítette a gabonaárak rendkívüli hanyatlása, mely sújtó körülmény annyira vitt bennünket, hogy a lakosság sok nélkülözésnek lett kitéve. Küzdve küzdöttünk tehát, hogy családunkat fenntarthassuk és azt a csekély földet, melyet véres verejtékünkkel megszereztünk magunknak, a jövő nemzedékeinek, magyar fajunknak, vallásunknak megtarthassuk.

A tanácskozások alkalmával ama szerencsés eszméhez jutottunk, hogy szeretett pásztorunk nemes szívéhez fordulunk segítségért.”⁵⁰

A továbbiakban a hitközségi tagok a templom építéséhez szükséges téглаégetésre kértek anyagi eszközöket. A kiégetett téгла behordására, a templom helyére való összerakására a hívek ingyen vállalkoztak, miután pénzzel nem tudtak hozzájárulni a templom építéséhez. A hívek nagy öröme Kalocsáról igenlő válasz érkezett. Császka György kalocsai érsek beleegyezett a templomépítésbe és annak anyagi támogatásába. Már 1899. október 10-én Eigl József újvidéki kerületi esperes a kalocsai érsek képviselőjében Futakon aláírta a szerződést Babinyecz István és Ferenc tiszakálmánfalvi vállalkozókkal 700 000 db első osztályú téгла égetéséről és a templomtérré való szállításáról – ezrenként 12 forintért. A két vállalkozó azonban néhány hónap múlva elállt a téглаégetéstől, túlbecsülték lehetőségeiket, nem tudták megszervezni a hatalmas munkát. Eigl József esperes ezután Boldizsár Lénárddal, a szintén helybeli téглаégető vállalkozóval kötött szerződést, aki 1901 végén és 1902 januárjában 47 000 első osztályú téglát szállított a templomtérré, majd elállt a további munkától. Eigl esperes ekkor a szintén tiszakálmánfalvi téглаégető vállalkozóval, Milánovits Lajossal kötött szerződést 500 000 db téгла égetéséről és a templomtérré való szállításáról. Ezúttal jól haladt a téглаégetés, a

⁵⁰ *Kalocsai Érseki Levéltár*, 2-es Fond, Tiszakálmánfalva. Plébániai iratok, 1899. 04. 27.

templomépítés kezdete pedig közelebbinek látszott. Nespolyi tiszteendő vezetésével 1902. augusztus 26-án tiszakálmánfalvi küldöttség járt Kalocsán, ahol Majorosy János püspökkel, érseki helynökkel részletesen megtárgyalták a templom tervének és költségvetésének elkészítését.⁵¹

A megbeszélés alapján dr. Császka György érsek Kikindai Aladár érsekszékesémi mérnököt bízta meg a templom tervének és költségvetésének kidolgozásával.

A téglaegetés jó ütemben haladt, és 1903. december 18-án már 310 000 db téglát állt a templomépítési telken. Milánovits vállalkozó azt ígérte, hogy a még hiányzó több mint 260 000 darabot az 1904. év június és szeptember havában leszállítja. A biztató helyzet alapján Nespolyi plébános a hitközség nevében levélben Császka érsekhez fordult azzal a kérelemmel, hogy 1904 tavaszán rendelje el az építkezés megkezdését.⁵²

Előfordul az életben, hogy a megvalósítás előtt álló legnagyobb tervek szertefoszlanak. Így történt a tiszakálmánfalvi római katolikus templom építésével is. 1904 elején ugyanis Nespolyi plébános kezdetben kis mértékben, majd mind gyakrabban hanyagul végezte papi teendőit. Hívei azt suttozták, hogy a plébános úr elmebeteg. Nagy Pál hitközségi tag a helyzettel kapcsolatban 1904. június 29-én ezt írta Kirschbaum Lajos titeli kerületi esperesnek:

„Nespolyi János főtiszteendő plébános úr önmagával is tehetetlen, meg kellett érnünk olyat, amit templomban szentmise alatt miséző paptól talán soha senki sem látott, annyi vizsáság, tévedés és ismétlés történik. Néha két-három óra hosszat tartó szentmisét tart. A híveken oly izgatottság vett erőt, hogy többen a szentmise közben elhagyták a templomot.”

Kirschbaum esperes azonnali intézkedésért fordult dr. Császka György érsekhez, aki Majorosy János érseki helynököt bízta meg az ügy elintézésével. Majorosy püspök Nespolyit Kalocsára rendelte, helyettesítésére pedig Milla Imre Károly temerini káplánt küldte Tiszakálmánfalvára. Nespolyi halogatta a kalocsai utazást. Milla Imrének azt mondta, hogy ő minden munkát el tud végezni, menjen vissza Temerinbe. 1904. július 24-én mégiscsak megjelent Kalocsán a főszentszéki orvos, dr. Humpfner József előtt, aki megállapította, hogy Nespolyi elmeállapotánál fogva a lelkesítő teendők teljesítésére mindenkorra alkalmatlan.⁵³

Ezután Nespolyi Horgosra került, ahol 1904 szeptemberében, mindössze 55 éves korában, meghalt. Ugyanebben az évben elhunyt dr. Császka György érsek is. Így a tiszakálmánfalvi templomépítés egyelőre elmaradt.

⁵¹ *Kalocsai Érseki Levéltár*, 2-es Fond, Tiszakálmánfalva. Plébániai iratok, a 4563/902. szám alatt.

⁵² *Kalocsai Érseki Levéltár*, 2-es Fond, Tiszakálmánfalva. Plébániai iratok, olvashatatlan iktatószám alatt, 1903. 12. 18.

⁵³ *Kalocsai Érseki Levéltár*, 2-es Fond, Tiszakálmánfalva. Plébániai iratok. A részletes Nespolyi-dosszié 1904. június és július hónapokból.

NÉZETELTÉRÉSEK A HÍVEK ÉS GREINICH FERENC KÁPLÁN KÖZÖTT

A Nespolyit helyettesítő Milla Imre temerini káplánt alig két hónap alatt megkedvelték a hívek. Wenninger Mihály községi jegyző 1904. augusztus 16-án 116 katolikus családfő nevében fordult az érseki hatósághoz:

„Főtisztelendő Érseki Hatóság!

Az alanti hitközség ügyes-bajos dolgait bizonyára nagyon jól ismeri a főtisztelendő érseki hatóság, miért is mi alulírottak a tiszakálmánfalvi rom. kath. hívek nevében mély tisztelettel esedezünk az Érseki hatóság előtt, méltóztassék közóhajunkat magas figyelmére méltatni, s nekünk állandó lelki pásztorul a jelenleg itt működő tisztelendő Milla Imre urat meghagyni – ki az eddigi ittléte alatt fényesen igazolta, hogy züllött hitközségi életünket képes lesz rövid idő alatt a kellő mederbe hozni és az itt élő három felekezet előtt is a katolikuskokat, azoknak tekintélyét megóvni. Mert hogy, hogy állunk mi, azt csak a boldog Isten tudja.”

Milla Imre jelentkezett is tiszakálmánfalvi lelkésznek, de az érseki hatóság Greinich Ferenc bezdáni káplánt nevezte ki, aki 1904. szeptember 6-án megérkezett Tiszakálmánfalvára.

A településen való rövid tartózkodása a tiszakálmánfalvi katolikus egyházközség történetének legszomorúbb időszaka. Rövid idő alatt összeütközésbe került a hívek egy részével, mert ugyanolyan nyers modorú ember volt, mint azok. A hívek több támadást követtek el ellene, amelyeket Greinich káplán így ír le az érseki hatóságnak:

- „1. 1904. november 5-én d. u. 3 órakor Szkotovics János ököllel támadt rám az imaház előtt, könnyű testi sérülést okozott. Panaszt emeltem ellene a titeli járásbírósnál, de miután a nevezett egyén, tanúk előtt, személyesen bocsánatot kért tőlem, a panaszt visszavontam. Szkotovics ittas volt.
2. 1905. február 5-én, este 7 és 8 óra között egy ismeretlen egyén belőtt lakoszobámba. A rendőrzvezető kérelmére elálltam az eset hivatalos bejelentésétől.
3. 1905. április 23-án húsvét vasárnapján, éjfél körül egy jókora tégladarabot hajítottak szobámba.
4. 1905. május 11-én éjfélkor kettős lövés riasztott fel álmomból. A golyók még most is ott díszlenek az ablak fatábláiban. Mivel a távozásra végleg elhatároztam magam, a tettes keresésétől elálltam.”⁵⁴

⁵⁴ *Kalocsai Érseki Levéltár*, 2-es Fond, Tiszakálmánfalva. Plébániai iratok, az 1978/905. szám alatt.

Távozásáról keserűen, de önmagához hűen, durva, nyers modorban szól: „Sietve távozom, mint Loth Szodomából, hogyne, mikor ez a söpredék népség nem szűnt meg ellenem szóval és tollal, fenyegetőzéssel, durva támadással és fegyverrel tusakodni”.

Az esetről Kirschbaum Lajos titeli esperes ezt jelentette Kalocsára: „Az inzultusok nem annyira a lelkésznek, mint a már kezdetben és mindvégig kötekedő, visszataszító modorú embernek voltak szánva”. Greinich Ferencz nyolc hónap után, 1905. május 20-án elköltözött Keczelre.

Az eset tanulságul szolgálhat papoknak és híveknek egyaránt, hogyan nem szabad szolgálni a legmagasztosabb célokat. A kalocsai érseki hatóság azonnal levonta a tanulságot, és eleget tett a tiszakálmánfalvi hívek előbbi óhajának: Milla Imre Károlyt tiszakálmánfalvi lelkésznek nevezte ki, aki 1905 májusának utolsó napjaiban állomáshelyére és későbbi örök nyugóhelyére érkezett.

MILLA IMRE BEINDÍTJA AZ ELAKADT TEMPLOMÉPÍTÉST

Milla Imre érkezése, 15 éves helytállása mérőkövet jelentett Tiszakálmánfalva katolikus és más vallású magyarságának életében és fennmaradásában. Rendkívül tehetséges, intelligens és kitartó értelmiségi embert mutat be minden utána maradt dokumentum, amelyeknek száma több százra tehető. Ő vezette a továbbiakban a templomépítés bonyolult és felelősségteljes folyamatát. Ez a legfőbb érdeme, de neki ez nem volt elegendő. A templomtelken még csak az 570 000 db téglá állott, de ő önmagában már a Katolikus Kör építését is tervezgette.

Milla Imre az új kalocsai érsekhez, dr. Városov Gyulához intézett levelében 1906 augusztusában sürgeti az elakadt templomépítést. Keserű és egyben merész hangnemben írja:

„Nagyméltóságú Érsek Úr!
Kegyelmes Uram!

A legmélyebb tisztelettel bátorkodom Kegyelmes Uram magas figyelmét építendő templomunk ügyére felhívni és híveim nevében a legnagyobb alázattal kérni: méltóztatnék kegyesen tekintetbe venni azt, hogy a tiszakálmánfalvi híveknek már régebben lön kilátásba helyezve az Isten háza, mint több más községnek, pl. Zsablyának, Szilágyinak... Mégis ezen községek lakói már gyönyörű templomokban dicsőíthetik Istent, míg Tiszakálmánfalván még a tégláégetés is be lett szüntetve...”⁵⁵

Ugyanebben a levélben őszintén megírja az érseknek, hogy szegény hívei nem lesznek képesek még a rájuk kiszabott 5000 korona hozzájárulást sem fizetni a

⁵⁵ *Kalocsai Érseki Levéltár*, 2-es Fond, Tiszakálmánfalva. Plébániai iratok, az 1978/905. szám alatt.

templomépítésre, amelyet a hívek a kézi és fuvarnapszám megváltása címén ajánlottak föl. Az érsek végül elállt a hozzájárulás legnagyobb részétől, és ettől kezdve gyorsabban haladt a templomépítés ügye.

A TEMPLOMTERV ELKÉSZÍTÉSE, A TEMPLOMÉPÍTŐ BIZOTTSÁG KINEVEZÉSE, A KIVITELEZŐ MEGHATÁROZÁSA ÉS AZ ALAPKŐ LETÉTELE

Városey érsek 1907. július 23-án felkérte Petrováczy Gyula építészmérnököt, a budapesti Építészeti Főiskola tanárát, hogy Tiszakálmánfalva részére templomtervet és költségvetést készítsen. Feltételei a következők voltak: a templom körülbelül 800 hívő befogadására legyen alkalmas, a költségek ne haladják meg az 50 000 koronát és a templom úgy legyen tervezve, hogy később kereszthajó építésével bővíthető legyen. Petrováczy építészmérnök 1907 szeptemberében beterjesztette az érseki hatóságnak a templom tervrajzait és költségvetését 37 000 korona értékben.⁵⁶

Az érsekség Milla Imre javaslatára 1908. január közepén jóváhagyta egy templomépítő bizottság létrehozását, amelynek a község tekintélyesebb polgárai lettek a tagjai: Milla Imre plébános és bizottsági elnök, Városi Mihály községi jegyző, Balázs József kántortanító, Milánovits Ernő, Alexander János, Kovács János, Szkotovics Mihály, Somosi Mihály és utólag Drobnyik József.

A templom építésének árlejtését Petrováczy Gyula mérnök vezette le a templomépítő bizottság jelenlétében 1908. január 18-án, a plébánia épületében. Az építkezés kivitelezését Tickmayer Antal újvidéki építési vállalkozó szerezte meg 33 300 koronáért.

Az alapkö ünnepélyes letétele 1908. március 13-án zajlott le. Az ünnepségen a templomépítési bizottság tagjai, a községi elöljáróság, Kirschbaum Lajos titeli kerületi esperes, az evangélikus és a református egyház képviselői, a hívek és más vallású helybeliek vettek részt. Milla Imre tisztelendő atya ezen a nagy napon a következő táviratot küldte dr. Városey Gyula érseknek: „Templomunk alapkövének letétele alkalmából hálás szívvel üdvözlük jótevőjüket kézcsókoló hívei”.

A TEMPLOM ÉPÍTÉSE

Tickmayer Antal vállalkozó jól megszervezte a munkát, és az építkezés gyors ütemben haladt. A templomépítő bizottság tagjai – Milla Imrével az élükön – szintén derekas munkát végeztek. Mindenre kiterjedt a figyelmük, közülük valaki mindig a helyszínen volt. A templom ablakait, vasvázukat, a védőhálókat, a művészi kivitelezésű, gótikus stílusú, ornamentális üvegfestészeti munkálatokat Zsellér

⁵⁶ *Kalocsai Érseki Levéltár*, 2-es Fond, Tiszakálmánfalva. Plébániai iratok, az 1978/905. szám alatt.

Imre budapesti üvegfestészeti műterme készítette, illetve végezte el. A padokat Cseh Jakab helybeli asztalos készítette görcsmentes fenyőfából. A belső falak – takarékosági okok miatt – csak tiszta fehérre lettek festve. A harangokat Boditsi Sándor bajai harangöntőmester öntötte és szerelte föl: egy 528 kg-os új harangot és három régit, amelyek jóval kisebbek voltak. Ugyanez a bajai mester készítette és szerelte föl a toronyórát is.

Ezek után került sor 1908. december 12-én az új templom felülvizsgálatára és ideiglenes átvételére. Jelen voltak a templomépítő bizottság tagjai, Petrovác Gyula tervezőmérnök, Tickmayer Antal kivitelező és Zsellér Imre üvegfestő. A jegyzőkönyv első mondata így hangzik: „Alulírottak megvizsgálták a templomot, és konstatálták, hogy a terveknek megfelelően szilárdan és csinosan fel van építve és a jótállási idő fenntartásával ideiglenesen átvehető”.

A templom belső felszerelése, csinosítása a következő években folytatódott. Az orgonát 1909 júliusában az ismert pécsi Angster József és fia orgonagyáros szakemberei készítették és helyezték el a kóruson.

A MAGYAROK NAGYASSZONYA RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM FÖLSZENTELÉSE

A neogótikus stílusban épült, előkelően szép templom ünnepélyes fölszentelésére, Milla Imre tisztelendő atya javaslatára, a kalocsai érsek Kirschbaum Lajos titeli kerületi esperest hatalmazta föl, aki kezdettől fogva támogatta és személyesen is sokat tett a nemes cél megvalósítása érdekében. A templomszentelés 1909. október hónap második vasárnapján történt. Pénzügyi nehézségek, de valószínűleg dr. Városey Gyula érsek halála miatt is az oltár és az oltárkép megrendelésére csak 1913-ban került sor. Az oltár Schmidt János budapesti oltárkészítő alkotása, az oltárképet pedig Gábor Lajos oltárképfestő festette. Az oltárkép a Magyarok Nagyasszonyát ábrázolja, és tiszteletére lett fölszentelve a templombúcsú napján 1913. október hónap második vasárnapján.

A KATOLIKUS KÖR ÉS A HARANGOZÓLAKÁS ÉPÍTÉSE

A templom még fel sem lett szentelve, Milla Imre már a Kör építésére gondolt. A tőle megszokott alaposággal látott munkához. Először a helyzetet ecsetelte, majd bámulatra méltó kितartással dolgozott a cél megvalósítása érdekében.

Tanuljunk tőle, nézzük meg, hogyan csinálta ezt Milla Imre! Példája új erőt adhat a kitartóknak, fáradtaknak és csüggedteknek – itt és most.

Gondolkodott, felmérte a lehetőségeket, és arra a következtetésre jutott, hogy újból csak Városey Gyula kalocsai érsek segíthet. Levelet írt neki 1908. november 3-án a következő szöveggel:

„Nagyméltóságú Érsek Úr!
Kegyelmes Uram!

A legmélyebb tisztelettel, a rám bízott hívek hit-erkölcsi és anyagi érdekének előmozdítása iránti törekvéseiből következő alázatos kéréssel járulok Kegyelmes Uram magas színe elé.

Tény az, hogy a község katolikus népe, nem oly kompakt, s így nem oly egyöntetű gondolkodású és fölfogású, mint más községké. Mindenféle, a szélrózsa minden irányából összeverődött elemekből áll. Egyik okosabb akar lenni, mint a másik. Állandóan jönnek-mennek. Eltávoznak a tönkrementek, vagy akik máshol nagyobb szerencsét próbálni mennek. Jönnek szegények. A határ kicsi, a föld drága. A nagyobb gazdák között, egyetlen egy van, kinek 60 holdnyi birtoka majdnem tehermentes. Teljesen fölöslegesnek tartom Kegyelmes Uram előtt fejtegetni, mily nagy szükség van mindenütt Katolikus Körre, ifjúsági egyletre stb. Különösen áll ez itt, ahol több felekezet és nemzetiség közé maroknyi katolikus magyarság van élve. Van itt Katolikus Kör. De ne csak névleg és kis hatásokkal szerepeljen ez a Kör, hanem kerüljön olyan körülmények közé, hogy üdvös belső körülményeket teremthessünk. Ennek elérésére azonban elsősorban körülményekre van szükségünk.

A mostani, két, néhány lépésnyi kis oduból áll. És örülnünk kell, hogy drága pénzért ez is van. Pedig a lakbér felemelése egyre kísért. Máshol helyiséget kapni nem lehet. A helyiség két nyílással van egybekötve: ajtóval és kályhalyukkal. Az olvasószobában olvasni nem lehet, mert minden szó áthallatszik a szórakozási teremből. Konferenciális előadásokat, melyeket a nép annyira szeret, a helyszűke miatt tartani lehetetlen. A tagdíjakkal telik házbérré (100 korona), tisztogatásra és világításra. Rendes téli fűtésről, könyvtárszaporításról szó sem lehet. A tagdíjakat újra felemelni pedig nem lehet. Nagy szükség van tehát tágas körülményekre. Mindezek előrebocsajtása után azzal az alázatos kérelemmel bátorkodom Kegyelmes Uramhoz fordulni, kegyeskedjék a templomépítésből fennmaradt téglákat jelzett célra a hitközségnek ajándékozni. Mi a szükségtelen téglát eladnánk, az árán megvesszük az épületfát és a Kört felépítjük.

Az Érsekség, Kegyelmes Uram, eredetileg ezeket a téglákat úgyis ideszánta. A templomba beépítve lett kb. 400 000 téglá, maradt még 160 000 téglá.

Alázatos kérésemet megismételve, hódolatteljes tisztelettel maradtam, legalázatosabb szolgálója és kézcsozó fia.

Milla Imre, lelkész⁵⁷

Levelére Kleiner Lajos érseki helynök ezt a széljegyzetet írta: „A Kegyelmes Úr magas figyelmébe ajánlom a lelkész ezen kérelmét”. Az érsek meglepően gyorsan válaszolt, már 1908. november 14-én:

⁵⁷ *Kalocsai Érseki Levéltár*, 2-es Fond, Tiszakálmánfalva. Plébániai iratok, az 5410/908. szám alatt, 1908. 12. 03.

„Felterjesztésével kapcsolatban a tiszakálmánfalvi hívek iránt táplált atyai jóindulatom jeléül megengedem, hogy mindazon téglák, melyek a templom-építés alkalmából fennmaradtak, a templom telkén építendő Katholikus Kör, illetve harangozói lakás céljaira felhasználtassanak.

A vonatkozó tervet és költségvetést mielőbb elvárom. A terv és költségvetés elkészítésére Petrovác Gyula mérnököt ajánlom. A téglák értéke cirka 5095 korona.”

Milla Imre 1908. november 28-án a következőket írta az érseknek:

„Nagyméltóságú Érsek Úr!

Kegyelmes Uram!

Hálás szívvel mondok köszönetet úgy híveim, mint a magam nevében, hogy lehetővé kegyeskedett tenni a Katholikus Köri helyiség és a harangozói lakás felépítését.

Az épület tervezésére mindenesetre Petrovác Gyula mérnök urat kérem fel és hiszem, hogy ő is – tekintve az épület nemes rendeltetését és szegénységünket – grátisban hajlandó nekünk tervet és költségvetést készíteni.”

Ezután az érseki hivatal felszólította Milla Imrét, hogy a Kör épületére és a harangozólak építésére alakítson építőbizottságot, amelynek elnöke egyébként Milla Imre lett, tagjai pedig Városi Mihály, Szkotovics Mihály, Alexander János és Milánovits Ernő.

Az építőbizottság a tél folyamán eladott 100 000 téglát, 60 100 pedig megmaradt a Kör építésére. A 100 000 tégláért az érseki hivatal által tervezett 5095 korona helyett csak 3 100 korona folyt be. Közben Petrovác Gyula elkészítette a Kör tervrajzát és építésének költségvetését 12 000 korona értékben. Tehát a Kör építésére hiányzott még 9000 korona, a költségek háromnegyede.

Mit tehetett mást Milla Imre, újból Városy Gyula kalocsai érsekhez fordult 1909. május 1-jén:

„Nagyméltóságú Érsek Úr!

Kegyelmes Uram!

Midőn jelen szerény soraimmal a Katholikus Kör és harangozói lakás ügyében Kegyelmes Uram magas színe elé járulok, természetesen ezt nem először. Kegyelmes Uram bőségesen ismeri az okokat, melyeket ezen épület szükségességéről már több ízben kifejtteni bátor voltam. Ezért feleslegesnek tartom ezt ismételni.

Mind a kettőnek létesítésére anyagi szempontból képtelenek vagyunk. Kegyelmes Uram ezt is jól tudja. Olvasom, hogy Kegyelmes Uram mily fejedelmi bőkezűséggel áldoz ilyen célokra. Nem tudom hinni, hogy nálunk ezt nem tenné meg. Elvégre minnél jobban vagyunk mi itt egy szláv és luteranus német tenger közé temetve és minnél erősebben szorongatnak ezek erkölcsi és anyagi tekintetben bennünket, annál inkább tarthatunk bizalomteljesen számot Kegyelmes Urunk szánakozására és segítségére.

Mellékelve bátorkodom Petrovác úr tervét és költségvetését csatolni.

Emberi számítás szerint ez lenne az utolsó befejező alkotása. Nagyméltóságodnak, ennek a népnek javára, mely annyi jótéteményt élvezett és élvez a Kalocsai Érsek részéről. Igazán elmondhatná akkor nagyméltóságod: mit kellett még neked tennem és nem tettem.

Ha Kegyelmes Uram atyai szívében már testet öltött a gondolat a Kör szükségességéről, az építést még a tavasz utóján megkezdhessük és vele egyetlen helybeli katolikus köműves mesterünket és vállalkozót bízhatunk meg [Milla Imre itt Jungabél Jámbor Györgyre gondolt].”

Városey érsek nem lelkesedett, hogy a 100 000 téglá eladási árán túl, valamint a 60 100 téglaadományon kívül még 9000 koronát biztosítson az érseki pénztár. Határozott hangnemben 1909. május 8-án ezt írta Milla Imrének:

„Eltekintve a templom építésére a sajátomból fordított 30 950 koronától, továbbá a templom kerítésének és felszerelésének 12 446 koronás költségeitől, a tiszakálmánfalvi hívek iránti jóindulatomnak eléggé kifejezést adtam azzal, hogy a templomépítésből fennmaradt mintegy 5095 korona értékű téglát a Katolikus Kör, illetve harangozói lak építési költségeinek fedezésére felajánlottam. Több áldozatot ez idő szerint Tiszakálmánfalva javára nem hozhatok.”

Közben Kleiner Lajos érseki helynök elbírálás végett átadta a Katolikus Kör és a harangozói lakás tervét Kikindai Aladár érsekuradalmi főmérnöknek. Az érseki hivatal – köztes megoldásként – úgy döntött, hogy a templomépítés után fennmaradt téglák árából engedélyezi a harangozói lakás felépítését, de a Kör nélkül.

E döntés után a Kör építési bizottsága Jámbor György vállalkozóval aláírta az építési szerződést a harangozói lakásra vonatkozólag 4621,85 korona értékben.

Városey érsek jóváhagyta az építési szerződést azzal, hogy Jámbor György 1909. november 1-jéig köteles a harangozói lakást felépíteni, és az építkezésnél keresztény szakszervezeti munkásokat alkalmazni. Milla Imre 1909. július 23-án értesítette a kalocsai érseket, hogy engedélye alapján belekezdett a harangozói lakás építésébe, bízva Istenben és az érsek további segítségében.

Mi lett az épület Körre vonatkozó részének építésével? Ezzel kapcsolatban a Kalocsai Érseki Levéltár dokumentumai hiányosak, de Millának az érsekhez intézett július 23-ai levele azzal fejeződött be, hogy bízik „az érsek további segítségében”. Ezzel jelezte, hogy nem adja fel a Kör építését. Milla Imre írásában, leveleiben nincs lemondás, kishitűség, reá ez nem jellemző. Kitartóan kér, követel, ha kell könyörög. Sokszor szól korholó, bíráló hangnemben műveletlen, faragatlan, nyers modorú híveiről, de éppen emiatt tartja a Kör felépítését fontosnak.

Milla és az érsek megőrzött leveleiből arra lehet következtetni, hogy a kitartó tiszakálmánfalvi lelkész nyomására Városey Gyula érsek mégiscsak kereste a megoldást, együttműködve még a Földművesügyi Minisztériummal is. A levelekben 6 évre szóló egyházi földek bérletéről van szó, amelyet az érsek a Katolikus Kör céljaira kegyesen felajánlott. A 6 évre szóló bérlettel kapcsolatban az érseknek

szüksége volt a Földművesügyi Minisztérium támogatására és beleegyezésére. Valószínűleg ezért írta Milla Imre az érseknek a következőket: „Hogy Kegyelmes Uram kérvénye sikerrel jár, erősen bízom. Hogy a döntés se fog soká késni, abban is bízom.”

Ez egy igazi Milla Imre-i hozzáállás a célok megvalósításához. Egy biztos: Városov Gyula érsek mégis biztosította az egész épület felépítését, igaz nem 1909. november 1-jéig, hanem 1910. augusztus 20-áig, Szent István napjára. Ezt már eredeti dokumentum, a Magyar Posta távirata bizonyítja.

A Kör épületének felavatása előtt a tiszakálmánfalvi Katolikus Kör tagsága – mindazért, amit Tiszakálmánfalváért tett – Városov Gyula kalocsai érseket a Kör védnökévé választotta.

A tiszakálmánfalvi postán 1910. augusztus 20-án Milla a következő szövegű táviratot küldte érsekének: „Házavatási ünnepélyen hódoló tisztelettel, gyermeki szeretettel, őszinte hálával üdvözli Katolikus Körük védnökét ezen Körnek 62 tagja”.

Az érsek választávirata már másnap, 1910. augusztus 21-én megérkezett Tiszakálmánfalvára. Szövege egyszerű, felemelő, nemeslelkűségről, az egyszerű emberek, népe és hite szeretetéről szól. A művelődési egyesület tagjainak, minden hívő és jóakarátú tiszakálmánfalvi embernek szólt az üzenet. Tartalma ma is olyan időszertű, mint akkor volt – tanulhatnánk belőle:

„Milla Imre lelkész Úrnak, Tiszakálmánfalva,

A Katolikus Kör házavatása alkalmából kifejezett szives üdvözlétért fogadják hálás köszönetemet.

Kivánom, hogy a nagyra hivatott Körnek tagjai a hitben és a hazaszereteten megerősödjenek, s a Körből egészséges katolikus szellemet vigyenek a családba és a közéletbe. A Körnek működésére, valamint minden egyes tagjára a jó Isten áldását kérem.

Városov Gyula”

A távirat szövege üzenet a jövőnek. Talán egyszer a Kör falán elhelyezett emléktáblán mindennap olvasható lesz a mai magyar művelődési egyesület tagjai és az ideérkező vendégek számára is.

Milla Imre Tiszakálmánfalva legkiemelkedőbb katolikus lelkésze volt. Fölépítette a templomot, valamint meggyőzte a kalocsai érseket a Katolikus Kör épületének szükségességéről, fölépítésének támogatásáról. A Körben látta a biztosítékot arra, hogy lerakja a tiszakálmánfalvi gyökértelen magyarság kultúrájának, szokásai és hagyományai megteremtésének alapjait. Könyvtárat alapított, a Katolikus Kör elnöke, a Katolikus Népszövetség elnöke volt, a kántortanítókkal színdarabokat rendezett, mindenhol ott volt, ahol tehetett valamit a hitért, a hívekért és népért. Egy biztos: a Kör nélkül az elmúlt több mint 100 év folyamán szegényebb lett volna a tiszakálmánfalvi magyar közösség művelődési és szellemi élete, amelynek föltételeit és alapjait Milla Imre teremtette meg.

A MŰVELŐDÉSI ÉLET MEGSZERVEZÉSE A KÖRBEN

A művelődési egyesületek – különösen falun – a közösségi élet fő hordozói közé tartoznak. Mindinkább fontos volt ezt megvalósítani Tiszakálmánfalván, hogy a fiatalok ne az utcán lézengjenek, ne csak a kocsmákban találkozzanak, a vityillóban szórakozzanak és táncoljanak, hanem minőségi művelődési tevékenység megszervezésével fölébressze bennük a kultúra iránti igényeket, és ezáltal lassan változzanak a lakosság viselkedési formái, az egész település arculata.

A művelődési egyesület vezetői és szervezői azon csekély számú tiszakálmánfalvi értelmiségiek közül kerültek ki, akiknek hivatásuk valamilyen kapcsolatban állt a kultúrával és a művelődéssel, jóval nagyobb felkészültséggel rendelkeztek a lakosság nagy többségénél. Ezek tanítók, papok, orvosok voltak, ez jellemző a századfordulótól az 1950-es évek közepéig.

Milla Imre római katolikus plébános érezte, felismerte az igényeket, látta kikkel tudna sikeresen tevékenykedni, és 1909-ben megalakította az első magyar műkedvelő egyesületet a Katolikus Kör Polgári Dalegylet néven. Milla Imre, egyházi teendői mellett, igen jól vezette az egyesületet, amely férfikórusból és színtársulattal állt. A Kör felépítése és fölszentelése után – 1910. augusztus 20-ától – az egyesület tevékenysége igencsak fellendült.

Milla jó plébános, jó egyesületi elnök, ugyanakkor jó színészi tehetséggel rendelkezett, ezért a faluban „színész pap”-nak is hívták. A színdarabok kiválasztása, betanítása, rendezése, a kulisszák, a díszletek elkészítése és elhelyezése mind az ő feladata volt. Egy-egy bemutató után a jó színészi alakításokat sokáig emlegették az emberek, az előadott színdarab mondanivalójának pedig szerepe volt a nézők világnézetének kialakításában, formálásában. A népszerű dalos esteken a beillesztett szép versek szavalásával a magyar költészet gyöngyszemei jutottak el végső rendeltetési helyükre, az emberekhez.

A műkedvelő egyesület keretében működő férfikórust a faluban csak „dalárdának” nevezték. A dalárdát – ugyan ki más – szintén Milla Imre vezette. Tagja volt: Radók József, Pápista István, Somosi Mihály, id. Szajkó György, Szekeres András, Dobosi János, Vickó Mátyás, Bercsényi Mihály, Kovács Péter, Kovács István, Róka István, Csévári György, Milánovics Ernő, Milánovics György, Csizmár Károly, Csizmár Lajos, Milánovits Imre, Varnyú József, Hasovics Péter, Szekeres János, Vengrin János, Zsúnyi István. A dalárda különösen egyházi ünnepeken rendszeresen közreműködött a szentmiséken, részt vett az állami ünnepek műsoraiban, de emlékezetesek önálló fellépéseik, estjeik is.⁵⁸

A Kör kedvenc szórakozóhelye lett a fiataloknak és felnőtteknek egyaránt. Különösen ősztől tavaszig a tagok kártyáztak, dominóztak, sakkoztak, újságot is lehetett olvasni. Italkiméréssel a templom harangozója, Bercsényi Mihály volt megbízva, mert ez hozta a legtöbb jövedelmet, különösen a minden vasárnap este megszervezett táncmulatság alatt.

⁵⁸ Ez a szövegrész részben Szajkó László adatai alapján íródott.

A Körben kapott helyet az albérletből átköltözött Római Katolikus Olvasókör Népkönyvtára, és ennek keretében működött az időközben megalakult tiszakálmánfalvi Gazdakör Népkönyvtára. A Gazdakör az első nagyobb számú könyvhöz „a m. kir. földművelésügyi miniszter adománya”-ként jutott. Ezek népszerű ismeretterjesztő könyvek voltak, és tartalmukkal hozzájárultak a falusi emberek tudásának a bővítéséhez. Ilyen volt például a *Lúd- és kacsatenyésztés* című könyv, amely ismertette a kacsza és a liba etetését, gondozását, betegségeit, fajtáit, a kelletés módját.

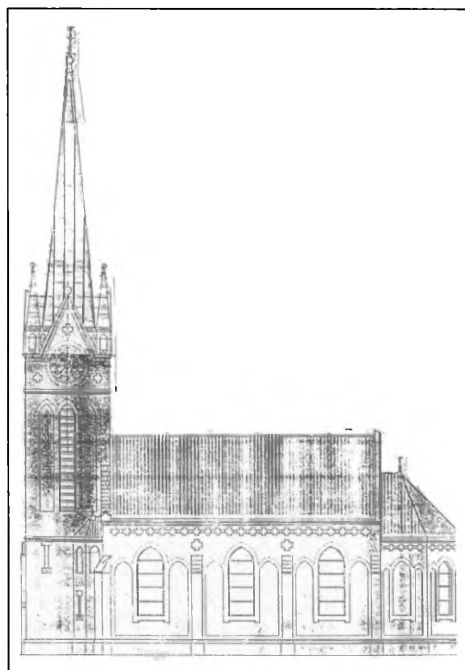
A könyvtárral kapcsolatban Boško Brzić *A könyvtárak és olvasókörök Budiszaván* című 30 oldalas könyvében (BRZIC 2000) egy téves adat helyesbítésre szorul. Szerinte 1980-ban egy helyi polgár az *Eldorádó: A boldogság országa* című Budapesten kiadott könyvet ajándékozta a mostani Ady Endre Könyvtárnak, amelyet 1906-ban Alexander János ajándékozott a Római Katolikus Könyvtárnak. Ebben a könyvben 3 helyen ovális alakú pecsétlenyomat található a következő latin betűs szerb nyelvű felirattal: „Rimokatolički župni ured, Budisava, 1889”. A tévedés magyarázata egyszerű: a királyi Jugoszláviában kötelező volt a szerb nyelvű pecsét. A bélyegző bizonyítja a tulajdonost, az 1889-es szám pedig a római katolikus lelkészállomás létrehozásának évét jelzi, amely 1920 után lett készítve.

A Körben továbbá egészségügyi és gazdaköri előadásokat is tartottak, de a római katolikus magyarok szórakozhattak is. A németeknek erre a saját művelődési egyesületük állt rendelkezésre.

Közben Városi Mihály a pontos, munkáját hivatásnak tekintő községi jegyző – 26 évi tiszakálmánfalvi szolgálat után – 1911. szeptember 1-jétől Káty község jegyzői tisztségére távozott. Igen jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a nagy nehézségekkel küzdő telepből – a tervszerűen épített nyílegyenes utcákkal, tágas négyszög alakú központtal és a legfontosabb intézményekkel – a környék egyik legszebb települése legyen. Megelégedettséggel távozott. Egy olyan projektum végrehajtásában vett részt becsülettel és tisztességgel, amely nem mindennapi kihívást jelentett mind neki, mind Dörner Mártonnak, az első telepese elnöknek. Utóda Horváth János lett, aki 1911. november 11-én vette át a jegyzői tisztséget, de már 1913-ban áthelyezték. Utána a rendkívül toleráns Balogh Alajos a községi jegyző, de súlyos betegségben gyorsan elhunyt.

Dr. Városv Gyula érsek

Petrovác Gyula budapesti építészernök által készített római katolikus templom tervrajza 1907-ből (a tiszakálmánfalvi római katolikus plébánia irattára)

Az újonnan felépített római katolikus templom első képe 1909-ből. A Magyarok Nagyasszonya nevet vette föl

Tickmayer Antal (1868–1933), Újvidék. A római katolikus templom építésének kivitelezője, Újvidék kiemelkedő építésze. Felépítette a Nikolajevska utcabeli leányinternátust, az újvidéki anyakönyvi hivatal épületét a Fialat párok terén, a Csehov utcabeli Lövölde épületét építette és tervezte is

A Katolikus Kör épülete 1980 körül (Masa Tibor felvétele)